

BEFOLKNINGSSPØRGSMAALET I STØBESKEEN

AF HANS CL. NYBØLLE

DET er længe siden, at et Skrift af et saa omfattende socialøkonomisk og politisk Indhold har henvendt sig til en større Offentlighed end den egentlige Fagkundskab med saa afgjort Held som den Myrdal'ske »Kris i befolkningsfrågan«¹⁾. Forskellige Grunde hertil kan nok paapeges, i første Række den allerede nu gennem adskillige Aar paaviste og indtil det ulidelige som katastrofal udraabte Nedgang i Fødselshyppigheden, hvis Virkninger i demografisk Henseende meget rigtigt har visse Ligheder med Gældsstiftelse, og som har været medvirkende til at give Navn til Bogen; men en frugtbar Ager for Bogens Tanker er naturligvis herudover beredt af alt det, der til syvende og sidst ligger bag Samfundenes Veer af i Dag, og af hvilke de økonomiske Afspærringer og Tendensen til Udformning af nye Styreformer vel kun er en Begyndelse og de for Tiden mest iøjenfaldende Symptomer. For saa vidt det herved drejer sig om visse Objektiviteter, har de jo imidlertid foreligget til Behandling for enhver, der havde Evne til at iagttage, og da Myrdals, hvad Kendsgerninger angaar, hverken synes at have haft ej heller har gjort Brug af særlige Aabenbaringer, maa det uden Afkortning erkendes, at det Røre, som denne Bog har vakt, først og fremmest skyldes Myrdals selv, den, som det synes mig, storslaaede Synsvinkel, hvorunder de har formaaet at anskue den kommende Tids Samfundsproblemer i Forhold til den Æra, der nu maa formødes at ebbe ud, og sidst, men ikke mindst, den legende Lethed, hvormed de har formaaet at gøre »frågans« Indhold levende for endog meget store Kredse.

Det er ikke her Stedet at gaa nærmere ind paa Enkeltheder i den »rørelse«, som Myrdalernes Bog har kaldt til Live. Foruden megen Dagblads-polemik — herunder kraftige Imødegaaelser — medførte dette Røre ogsaa en Helaftensdiskussion i den svenske Radio, og de ved denne Lejlighed fremkomne Udtalelser er senere offentliggjort²⁾. Endelig er Bogen udkommet i dansk Oversættelse og Bearbejdelse ved Jørgen Dich. Det vil være na-

¹⁾ *Alva och Gunnar Myrdal: KRIS I BEFOLKNINGSFRAGAN.* Bonniers förlag. Stockholm 1934. 332 Sider.

Samme i dansk Oversættelse ved Jørgen S. Dich. Martins Forlag (Nyt socialt Bibliotek). København 1935. 320 Sider.

²⁾ DEBATT I BEFOLKNINGSFRAGAN (Radiodiskussion 9. April 1935 mellem Sven Tunberg, Gunnar Myrdal, Georg Andrén, J. Axel Höjer, Sven Wicksell, Gustaf Akerman og Arvid Runestam). Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm 1935. 79 Sider.

BEFOLKNINGSSPØRGSMAALET I STØBESKEEN

AF HANS CL. NYBØLLE

DET er længe siden, at et Skrift af et saa omfattende socialøkonomisk og politisk Indhold har henvendt sig til en større Offentlighed end den egentlige Fagkundskab med saa afgjort Held som den Myrdal'ske »Kris i befolkningsfrågan«¹⁾. Forskellige Grunde hertil kan nok paapeges, i første Række den allerede nu gennem adskillige Aar paaviste og indtil det ulidelige som katastrofal udraabte Nedgang i Fødselshyppigheden, hvis Virkninger i demografisk Henseende meget rigtigt har visse Ligheder med Gældsstiftelse, og som har været medvirkende til at give Navn til Bogen; men en frugtbar Ager for Bogens Tanker er naturligvis herudover beredt af alt det, der til syvende og sidst ligger bag Samfundenes Veer af i Dag, og af hvilke de økonomiske Afspærringer og Tendensen til Udformning af nye Styreformer vel kun er en Begyndelse og de for Tiden mest iøjenfaldende Symptomer. For saa vidt det herved drejer sig om visse Objektiviteter, har de jo imidlertid foreligget til Behandling for enhver, der havde Evne til at iagttage, og da Myrdals, hvad Kendsgerninger angaar, hverken synes at have haft ej heller har gjort Brug af særlige Aabenbaringer, maa det uden Afkortning erkendes, at det Røre, som denne Bog har vakt, først og fremmest skyldes Myrdals selv, den, som det synes mig, storslaaede Synsvinkel, hvorunder de har formaaet at anskue den kommende Tids Samfundsproblemer i Forhold til den Æra, der nu maa formødes at ebbe ud, og sidst, men ikke mindst, den legende Lethed, hvormed de har formaaet at gøre »frågans« Indhold levende for endog meget store Kredse.

Det er ikke her Stedet at gaa nærmere ind paa Enkeltheder i den »rørelse«, som Myrdalernes Bog har kaldt til Live. Foruden megen Dagblads-polemik — herunder kraftige Imødegaaelser — medførte dette Røre ogsaa en Helaftensdiskussion i den svenske Radio, og de ved denne Lejlighed fremkomne Udtalelser er senere offentliggjort²⁾. Endelig er Bogen udkommet i dansk Oversættelse og Bearbejdelse ved Jørgen Dich. Det vil være na-

¹⁾ *Alva och Gunnar Myrdal: KRIS I BEFOLKNINGSFRAGAN.* Bonniers förlag. Stockholm 1934. 332 Sider.

Samme i dansk Oversættelse ved Jørgen S. Dich. Martins Forlag (Nyt socialt Bibliotek). København 1935. 320 Sider.

²⁾ DEBATT I BEFOLKNINGSFRAGAN (Radiodiskussion 9. April 1935 mellem Sven Tunberg, Gunnar Myrdal, Georg Andrén, J. Axel Höjer, Sven Wicksell, Gustaf Akerman og Arvid Runestam). Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm 1935. 79 Sider.

turligt at behandle alle tre Publikationer under eet i det følgende; men det kan dog straks bemærkes, at det virker »ganska frapperande«, hvad den med sine 79 Sider langt mindre end Myrdalernes Bog offentliggjorte »debatte« har formaaet at faa med, og da den faktisk paa enkelte Punkter særlig med Hensyn til det befolkningsstatistiske Grundlag giver mere, vil den i høj Grad være at anbefale de Læsere, der kunde foretrække en kortere Fremstilling, men som ikke føler sig hæmmet af det svenske. Udgivelsen af en til dansk oversat Udgave tyder jo imidlertid paa fortsat Eksistens af en stor og købedygtig Læseverden, for hvem Øresund trods alt stadig er en Sproggrænse.

Med Hensyn til de Spørgsmaal, Myrdals i Virkeligheden beskæftiger sig med, bør man ikke lade sig vildlede af Bogens Titel eller den rent formelle Maalsætning: en positiv Befolkningspolitik, om ikke just til fortsat Folkeforøgelse, saa dog i det mindste til Imødegaaelse og Standsning af den truende Nedgang i Folketallet, og udtrykkelig en Befolkningspolitik paa Linie med selve de brede Lags Interesse og Stræben og uden nogen Forbindelse med tom, nationalistisk Chauvinisme.

Hvis man herefter venter sig en Udredning angaaende befolkningspolitiske Foranstaltninger i »gammeldags« Forstand, vil man unægtelig blive skuffet. Tværtimod tilkaster Forfatterne tidligere Tiders for største Delen paa liberalistiske Ideer baserede Forestillinger og Teorier deres Handske; ganske ubarmhjertigt, forsaavidt som de aabenbart mener, at den faktiske Udvikling og de for alle aabenbare Udslag, som denne har medført, fritager dem for Bevis for eller Dokumentation af disse Forestillingers Fejlagtighed, ja Letsindighed. Jeg indvender intet herimod, fordi jeg, saa vidt jeg tør have en Mening, er enig, endog i den Grad, at skulde jeg kort udtrykke, hvad der da bliver af Befolkningsspørgsmaalet og dermed af Befolkningspolitiken, er Svaret kort og godt: aldeles intet; det er nemlig til syvende og sidst ikke Befolkningen, men selve Menneskene, hvoraf Befolkningen bestaar, og deres Velfærd, man bør skænke Opmærksomheden og som ogsaa er det, der har Myrdalernes Interesse. Og der kan ikke være noget mærkværdigt heri; betragter man nemlig — hvad vi jo indtil videre stadig gør — os selv som Skabningens Herre med det Maal at gøre os Jorden underdanig, saaledes at, hvad vi har Evne til at lade ske, bør ske i vor (Menneskenes) egen Interesse, sublimerer Befolkningsproblemet ganske betydeligt, idet der da ikke bliver meget tilbage, som ikke kan finde sin rette Plads et eller andet Sted i en Befolkningspolitik; lad saa være, at den hele Staahej alene drejer sig om at kalde det Socialpolitik, hvad man i en nu fjern og romantisk Tid kaldte Befolkningspolitik.

Denne Betragtningssmaade stemmer saa vidt jeg ser ganske med Bogens reale Indhold, hvis Tyngdepunkt snarere ligger paa det sociologiske Omraade end paa det specifikt befolkningspolitiske, i Paavisningen af, hvor lidt det fra vore Forfædre overtagne Familieinstitut passer til Samfundets nuværende økonomiske Struktur, og i de dybtgaaende Forslag til Tilvejebringelse af en bedre Overensstemmelse. Hvad man end vil mene om disse Forslag, er det dem, der giver Bogen Perspektiv.

Det rent befolkningsmæssige er Forfatterne derimod som berørt ovenfor sluppet temmeligt billigt over; særdeles klogt — som det har vist sig — har de blot sat Læsere Stævne ved den af alle kendte Kendsgerning, at Fødsels-

hyppighedens Nedgang nu truer Folketallet, og lige saa lidt som de bekymrer sig om mulige endnu eksisterende Reminiscenser af forgangne Tidens Sværmerier for »Befolkningen«, lige saa lidt bekymrer de sig om at dokumentere, at en radikal Forandring til Bedring af Menneskenes Velfærd ogsaa vil bidrage til at standse Faldet i Fødselshyppigheden.

Til Menneskenes Velfærd henregner Forfatterne nemlig helt enkelt i denne Forbindelse ogsaa Tilfredsstillelsen af den formentlig alle Mennesker under passende gode Betingelser naturligt iboende Trang til at faa Born. Og da de fornuftigvis ikke tror paa (ej heller regner med, at nogen tror paa), at man ved Lovparagraffer kan komme Virkningerne af Prævention saa lidt som af abortus provocatus til Livs, sætter de helt og holdent deres Lid til, at Fødselshyppigheden lader sig paavirke i gunstig Retning allerede ved gennemgribende Socialreformer, der tager Sigte paa at genskabe saadanne gode Kaar for alle Folkets Lag, at den uddøende Formerelsestrang, haardt trængt af Misforholdet mellem Menneskenes tekniske og sociale Kunnen, paany faar »fair play«.

Uenig heri er jeg heller ikke; men det er jo ikke sikkert, at alle uden videre vil være enige. Trang til Formerelse er ikke det eneste Udtryk for menneskeligt Velbefindende, og det synes mig derfor, at det befolkningsmæssige, d. v. s. Dokumentation af, hvori Krisen bestaar som navnlig Paa-visningen af Vejen udaf Krisen, som nævnt mere er Udgangspunktet end Bogens egentlige Genstand.

Det er imidlertid ogsaa et Spørgsmaal, om den skal det, ja om der i det hele taget lader sig anwise en praktisk taget ufejlbar Vej ud af Krisen i Befolkningsspørgsmaalet, altsaa i første Række en ufejlbar Vej til Standsningen af Nedgangen i Fødselshyppigheden. Alt, hvad der her er muligt, er vel netop det, som Myrdals har gjort, at rette Bestræbelserne mod den bedst mulige Indretning af Menneskenes ydre Virken og Stræben for deres Eksistens, altsaa Indretningen af den produktive Virksomhed, og derefter haabe paa, at Menneskenes øvrige Funktioner, herunder ogsaa dem, hvorpaa det i denne Forbindelse kommer an, derved af sig selv vil komme i bedre Orden. Pessimister vilde maaske mene, at adskillige af Menneskenes øvrige psykiske og biologiske Funktioner ogsaa trængte til Forbedring. Formentlig opnaas der aldrig Enighed om en passende normgivende Afbalancering mellem dem alle paa disse i særlig Grad personlige Omraader, formentlig allermindst i Slaraffenland.

Men ligegyldigt, hvorledes man begrunder Sagen, er der Problemer nok at gaa løs paa, og her falder Forfatternes Ord paa de fleste Punkter med frygtelig Vægt. Det drejer sig ikke om Smaatterier, m. H. t. hvordan man her og der kan bidrage til at højne de brede Lags Levestandard; men Forf. sætter med overlegen Klarhed ind paa de moderne Levevilkaars aller ømmeste Punkt, naar de hævder, at det, som det i den praktiske Befolkningspolitik i første Række kommer an paa, er at reducere Menneskenes Eksistensrisiko og skabe Tryghed om Familiernes Arbejds- og Indkomstmuligheder. I Praksis tænkes her naturligvis først og fremmest paa Arbejdsløsheden og den over de beskæftigede under de faktisk eksisterende Produktionsvilkaar som en stadig Trusel hængende altfor store Risiko for at blive ledig; men ogsaa paa den Utryghed, hvorunder de fleste Bønder og dermed adskillige Byerhverv maa leve paa Grund af den Landbrugskrise, vi nu oplever.

Arbejdsloshedsspørgsmaalet kan man anskue mere eller mindre omfattende, og Myrdals anskuer det i dets mest omfattende Form. Hvilke »Offre« det her kan blive nødvendigt at bringe for helt at komme Problemet til Livs kan være diskutabelt nok; men i og for sig skulde det ikke synes at være noget urimeligt Maal at stille sig, at Produktionen indrettes saaledes, at der til enhver Tid fandtes passende Beskæftigelse til Arbejdskraft af enhver Art. Det drejer sig her ikke blot om den mindre, organiserede og arbejdsloshedsforsikrede Stab af Arbejdere, paa hvis Beskæftigelsesmuligheder man sædvanligvis maaler Samfundets Produktivitet. Det drejer sig ogsaa om den Arbejdskraft, som maaske engang har været organiseret, men af en eller anden Grund ikke længere er eller kan være det, saavel som om den Arbejdskraft, der aldrig har været organiseret og baade om den mest og den i alle Afskygninger mindre værdifulde Arbejdskraft, lige ned til de mere eller mindre invalide, herunder ogsaa gamle, der i Fremtidens Samfund kan paaregnes at komme til at fylde godt op.

Forend Industrialismens Gennembrud fandtes der ganske særligt paa Gaardene paa Landet, men ogsaa i stort Omfang i Byerne næsten altid fornuftig Beskæftigelse for al Slags Arbejdskraft. Imidlertid har den fortsatte Arbejdsdeling, som ingen vel kan tænke paa at standse i sin videre Udvikling, og som har skaffet Menneskene store Fordele, ogsaa efterladt en Regning, der mere og mere paatrænger sig til Betaling, ved at udskyde den Del af Arbejdskraften, der under den frie Konkurrence ikke i den Forstand var tip top, at den umiddelbart svarede Regning. Paa dette Punkt forekommer det mig, at Myrdalernes Bog i ualmindelig Grad har formaaet at lægge denne Regnefejl i det kapitalistiske System blot.

Et andet Punkt, der spiller en fremtrædende Rolle i Forfatterens Betragtninger, er Kvindens Deltagelse i Produktionslivet. Synspunktet er her igen som ovenfor ved Betragtningen af den voksende og mere eller mindre permanente Arbejdsloshed, at den Paatrængenhed, hvormed Kvinden i den moderne Tid melder sig som Deltager i Erhvervslivet, alene er Udtryk for, at det paa den økonomiske Arbejdsdeling grundede kapitalistiske System til at begynde med har fordrevet hende fra hendes tidligere naturlige Arbejdsplads og Magtomraade, saaledes at det, som i Virkeligheden foregaar, blot drejer sig om en Kamp for Generhvervelsen under nye Former af hendes tidligere Plads i Produktionen.

Her synes ogsaa at ligge en ganske artig Regning at vente paa sin Industrielse. Ikke blot kan det blive vanskeligt nok under moderne Kaar at organisere Produktionen, saaledes at alle — altsaa ogsaa Kvinderne, de gifte ikke at forglemme — finder naturlig Beskæftigelse; men ganske særlig for de gifte (det skulde i Praksis komme til at være ensbetydende med det store Flertal af Kvinder) kommer der under de moderne Produktionsforhold den Vanskelighed til, at Industrialismen har optrukket saa svære Skel mellem Hjem, Opdragelsesplads for Børnene og Arbejdsplads, Skel, der slet ikke kendtes før, men som ikke blot har vanskeliggjort den gifte Kvindes erhvervs-mæssige Stilling, men endog efterladt hende i den umulige Situation at skulle opdrage Børnene fjernt fra de Omgivelser, lagttagesomraader, og hele Milieu, som Opdragelsen til syvende og sidst dog skulde tilpasse Børnene til; herved er der faktisk unddraget hende en Støtte, som det er de færreste givet at erstatte med, hvad de selv formaar; man vil i disse Tanker

genkende en Del af det samme, som ligger bag nyere Undervisnings- og Opdragelsesteorier, og som uden Hensyn til Navn eller ydre Form, men i første Række for Børnenes egen Skyld, forsøger at give dem noget af et tabt Paradis tilbage, et Paradis, som en paa dette Omraade højst uheldig Arbejdsdeling forlængst har berøvet dem.

Om de Bodemidler, Forfatteren her foreslaar, virkelig kan anses som rationelle, er efter min Mening tvivlsomt; men vil man ikke — og det er ufatteligt, hvorledes det skulde gennemføres — vende tilbage til de gamle Tider, hvor Familierne i stor Udstrækning paa en Gang udgjorde Produktions- og Forbrugshederne, maa man jo forsøge paa anden Maade; foruden Huslejhjælp for børnerige Familier og Priserabat for vigtige Levnedsmidler til hjemmeværende Børn foreslaar Forfatterne for *alle* Børn almindelig og gratis Vuggestuer, Børnehaver, Sygepleje, Skolebespisning, Skoleundervisning, Feriehjem; ligeledes tilstrækkelig mange og store Uddannelsesstipendier for Ungdommens Uddannelse.

Dette kunde maaske i Sammenligning med Bogens øvrige radikale Forslag synes at være Lapperier, ikke mindst i Betragtning af, at man jo faktisk allerede længe og mange Steder har forsøgt sig med mere eller mindre vidt-drevne Foranstaltninger af disse Arter. Hovedvægten maa derfor lægges paa, at saadanne Foranstaltninger bliver almindelige og endda maa de overfor det oprindelige Ideal forekomme som »Ersatz«. Den moderne Arbejdsdeling har nu engang skilt Børnene fra Opvækst i, hvad man tidligere maatte regne for naturlige Omgivelser. Vil man forsøge at genskabe noget af det værdifulde heri, kan det i hvert Fald paa eet Punkt ikke undgaa at blive i nogen Grad kunstigt, fordi man derved i alle Tilfælde maa skille Børn og Forældre, specielt Børnene og Mødrene, endnu mere fra hinanden, end det selv for Tiden er Tilfældet.

Paa det Væld af særlige Problemer som Opgaven, taget op i den her antydede omfattende Form, giver Anledning til, synes det uoverkommeligt at gaa nærmere ind, lige saa lidt som paa den lange Række Bemærkninger, der kunde gøres til alle disse Problemer. Det har saa aabenbart været Forfatterens Hensigt at skrive en let læst og for et stort Publikum nogenlunde let tilgængelig Bog, at Værket retfærdigvis kun kan bedømmes ud fra Spørgsmaalet om, i hvilken Grad dette er lykkedes. Og paa dette Punkt taler Kendsgerninger for sig selv.

At der ellers nok paa visse Punkter kan føles en vis Trang til en lidt mere massiv og underbygget Fremstilling, ses bl. a. af den danske Udgave. Oversætterten har nemlig gjort sig visse Bestræbelser i denne Retning; Formaålet har vel her i førte Række været at fordanske Bogen ogsaa i den Mening, at det positive Stof, det er fundet nødvendigt eller nyttigt at benytte, gjaldt danske Forhold. Imidlertid viser Forsøget efter min Mening, at der i Relation til Bogens fornemste Formaal: at vække Interesse (for ikke at sige Opsigt) om disse alvorlige Spørgsmaal, i Grunden vindes meget lidt ved det betydelige Arbejde, der ligger bag Tilvejebringelsen og Arrangementet af det rent statistiske Stof. Ikke blot hører der betydelig kunstnerisk Evne til at undgaa, at statistisk Dokumentation tynger Fremstillingen, hvad man som bekendt nok maa finde sig i ved andre Lejligheder; men ved Vurderingen af den Betydning, der maa tillægges en talmæssig Dokumentation vil den »almindelige« Læser i Regelen være saa handikappet, at han ikke uden Grund

nu og da føler sig utryk i Selskab med alle de Approksimationer, hvortil Statistiken i bedste Fald kan drive det, Approksimationer, der oven i Købet i visse Tilfælde kun dokumenterer, at saa har man ogsaa prøvet dette eller hint, men at det i Virkeligheden intet fører til, selv om man paa Forhaand skulde formode det modsatte.

Om den øvrige Fordanskning af Myrdals Bog skal imidlertid intet indvendes. Det maa her erindres, at Oversættelse fra Svensk kan være mere farefuldt end fra et os fjernere liggende Sprog. Den svenske Bogs rent litterære Elegance, ja Charme, er det herved naturligvis næsten umuligt at fastholde, men Oversætteren har lejlighedsvis ikke taget i Betænkning at gaa paa egen Haand ved Omskrivninger eller helt selvstændige Indskydelser. Han kunde herved have rettet visse Fejl; saaledes for at nævne en enkelte Ting, Paastanden S. 84 i den svenske Udgave (S. 74 i den danske) om Eksistensen af en stationær (skal vel være stabil) Aldersfordeling i en Befolkning med samme Dødelighed og Fødselshyppighed som i den faktiske. Han kunde endvidere have taget sig Friheder ogsaa ved Oversættelsen af Overskrifterne, eksempelvis ved Oversættelsen af »Rasbiologiska värdeskillnader mellan socialklasserna?« (S. 66), der gengives som »Racebiologiske Forskelligheder i Værdi mellem de sociale Klasser?« (S. 53); her vilde man formentlig finde Spørgsmaalet: Har de sociale Klasser forskellig racebiologisk Værdi? mere begribeligt.

Imidlertid, Svensk er Svensk og Dansk er Dansk, og de, der ikke »hysar en känsla« for den svenske Tone, er visselig bedre betjent af en dansk Udgave af Bogen. Kan dennes Succes muligvis ikke blive saa formidabel som dens Ophav, maa det hilses med den største Tilfredshed, at der er skabt Mulighed for Udbredelse af de Myrdalske Ideer ogsaa i bredere Kredse af det danske Folk.
